

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Dr. Öğr. Üyesi
Ahmet Utku ÖZENSOY

Muş Alparslan Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler Eğitimi
u.ozensoy@alparslan.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6604-5920>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu.

Applied
24/12/2019

Kabul edildi.

Accepted
26/12/2019

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.664516>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi

Colonial Movements in the 15th and 16th Centuries, Price Revolution And Colonialism Ideology

Öz

Bu çalışmada 15. Yüzyılda Portekiz, ardından İspanya ve daha sonra İngiltere, Hollanda ve Fransa'da başlayan sömürgecilik hareketleri, sömürgecilik hareketlerinin Avrupa'nın yanı sıra Güney Amerika, Afrika'daki etkileri, fiyat devrimi, hastalık ve mikropların yayılması ile sömürgecilik ideolojisi ele alınmıştır. Sömürgecilik hareketlerinin Güney Amerika ve Afrika'da meydana getirdiği yıkım ile Batı dünyasının sömürgecilik hareketleri sonucu gelişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada doküman araştırması yapılmıştır. İlgili alan yazın taranmış ve tartışılmıştır.

Sömürgecilik hareketleri sonucunda dünya egemenliği Doğu'dan Batı'ya geçti. Batı dünyası 16. yüzyılla birlikte ekonomik ve siyasi üstünlüğünü dünyaya kabul ettirmeye başladı. Bilimsel ve teknik üstünlüğüyle dünyaya büyük oranda egemen oldu. Portekiz ve İspanya 15. Yüzyılda Amerika, Afrika ve Asya kıtalarında ve okyanuslarda sömürge imparatorluklarını kurdular.

Fiyat Devrimi'yle birlikte 1500-1650 yılları arasında birçok ürünün fiyatı beş kata kadar arttı. Güney Amerika'daki İspanyol Sömürge İmparatorluğu'ndan Avrupa'ya akan tonlarca gümüş, fiyat devriminin başlamasında en önemli etkendi. Öldürücü mikroplar bağışıklıkları olmayan Güney Amerika ve Afrika'daki yerli nüfusları çok büyük oranda azalttı. Bazı yerlerde de tamamen ortadan kaldırdı.

Anahtar Kavramlar: Sömürgecilik, Coğrafi Keşifler, Fiyat Devrimi, Mikroplar, Irkçılık

Abstract

In this study, the colonialist movements that started in Portugal in 15th century, then in Spain and then in England, Holland and France, the effects of colonialism movements in Europe as well as South America, Africa, price revolution, spread of diseases and microbes and the ideology of colonialism were discussed. The destruction of the colonialist movements in South America and Africa and the development of the Western world as a result of the colonialist movements have been tried to be revealed. In this study, document research was conducted. The relevant field is reviewed and discussed in the literature.

As a result of the colonialist movements, world domination shifted from East to West. In the 16th century, the Western world began to impose its economic and political superiority to the world. He dominated the world to a great extent with his scientific and technical superiority. Portugal and Spain established colonial empires in the Americas, Africa and Asia in the 15th century.

With the price revolution, the price of many products increased by five times between 1500 and 1650. Tons of

ATIF: ÖZENSOY Ahmet Utku, "15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi" **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 5/3 (Aralık-2019), s. (819-834)

CITE: ÖZENSOY Ahmet Utku, "Colonial Movements in the 15th and 16th Centuries, Price Revolution And Colonialism Ideology" **Journal of History and Future**, 5/3 (December- 2019), pp. (819-834)

silver flowing from the Spanish Colonial Empire in South America to Europe was the most important factor in the start of the price revolution. Killer microbes have drastically reduced indigenous populations in South America and Africa without immunity. In some places it has completely eliminated.

Key Concepts: Colonialism, Age of Discoveries, Price Revolution, Microbes, Racism

1. GİRİŞ

Günümüzde birçok Afrika ülkesinde devam eden çatışmaların, Güney Amerika'da yaşayan insanların karşı karşıya kaldığı sıkıntıların, Üçüncü Dünya ülkelerinin bazılarında görülen darbeler ve iç karışıklıkların, son birkaç yüzyılda sayıları önemli ölçüde azalan ya da yok olan toplulukların, Batılı ülkelerin dünyanın diğer ülkelerine göre bilimsel ve teknik üstünlüğünün altında yatan en önemli nedenlerden biri sömürgeciliktir. Dünyada 1993 yılında Kristof Kolomb'un Amerika kıtasına ilk ayak basmasının 500. yılı kutlandı. 1492 yılı Batı uygarlığı için çok önemli bir dönüm noktası kabul edildiği için 1492'nin yıl dönümü özellikle Avrupa ülkeleri ve ABD'de coşkuyla karşılandı. Ancak birçok Latin Amerika ülkesinde bu tarih, kendileri için büyük acıların, trajedilerin ve kültürlerinin yok oluşunun başlangıcı kabul edilerek öfke ve kızgınlıkla anıldı. Peki, 1492 yılı Batı uygarlığı ve Latin Amerika'da neden birbirinden taban tabana zıt düşüncelerle anıldı?

1993 yılında bir Afrika ülkesi olan Ruanda'dan gelen korkunç haberler tüm dünyada şaşkınlık ve üzüntü yarattı. Ruanda'da yaşayan iki büyük toplumdaki Hutular, Tutsilere karşı katliam yapmıştı. Yaklaşık 800 bin Tutsi acımasızca öldürülmüş, on binlercesi yaralanmış, katliamdan kaçanlar da komşu ülkelere sığınmıştı. Katliamın olacağı aylar öncesinden tahmin edilmesine rağmen Birleşmiş Milletler ve büyük ülkeler katliamı önlemek için hiçbir şey yapmadılar ya da yapamadılar. Üstelik Fransa -Ruanda eski bir Fransız sömürgesiydi- katliamı yapan Hutulara silah yardımında bulunmuştu. Peki, yüzyıllardır aynı bölgede yaşayan Hutuların, Tutsilere karşı bu düşmanlığı nereden gelmekteydi? Bunun gibi günümüzde ve geçmişte yaşanan birçok trajik olayın nedenini bulmak için 15. yüzyıldan itibaren başlayan özellikle Batı Avrupa kökenli sömürgecilik hareketlerine bakılması gerekmektedir.

Bu çalışmada 15. Yüzyılda Portekiz, ardından İspanya ve daha sonra Hollanda, İngiltere'de başlayan sömürgecilik hareketleri, sömürgecilik hareketlerinin Avrupa'nın yanı sıra Güney Amerika, Afrika'daki etkileri, fiyat devrimi, hastalık ve mikropların yayılması ile sömürgecilik ideolojisi ele alınmıştır. Sömürgecilik hareketlerinin Güney Amerika ve Afrika'da meydana getirdiği yıkım ile Batı dünyasının sömürgecilik hareketleri sonucu gelişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada doküman araştırması yapılmıştır. İlgili alan yazın taranmış ve tartışılmıştır.

2. COĞRAFI KEŞİFLER VE SÖMÜRGEÇİLİĞİN BAŞLAMASI

Rusya'nın 18. yüzyıldan sonra Türkistan ve Sibiry'a'daki yayılcı politikaları, Japonya'nın Uzak Doğu'da uyguladığı sömürgeci tutumları gibi örnekler olmasına karşın sömürgecilik esas itibariyle Batı Avrupa kökenli bir hareket olarak kabul edilmektedir. Batı Avrupa sömürgeçiliğinin diğerlerinden farkı, sonuçları itibariyle dünya tarihinde radikal değişimlere yol açmasıdır. Eski Yunan ve Roma uygarlıklarında da görülmesine rağmen sömürgecilik esas itibariyle 15. yüzyılda Coğrafi Keşiflerle başladı.

Coğrafi Keşiflerle başlayan sömürgecilik hareketleri sonucunda dünya egemenliği Doğu'dan Batı'ya geçti. Batı dünyası 16. yüzyılla birlikte ekonomik ve siyasi üstünlüğünü dünyaya kabul ettirmeye başladı. Bilimsel ve teknik üstünlüğüyle dünyaya büyük oranda egemen oldu. Batı dün-

yasının günümüzdeki gelişmişliğinde sömürgecilik ve sömürgeciliğin başlangıcı kabul edilen Coğrafi Keşifler başrolü oynadı.

Coğrafi Keşiflerin başlamasında ekonomik, siyasi ve dinsel nedenlerin etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Doğu'nun zenginliklerine ulaşma isteği, deniz yoluyla Hindistan'a varma düşüncesi, yeni keşfedilecek yerlerde yaşayan insanlara Hristiyanlığı yayma fikri Coğrafi Keşiflerin altında yatan en önemli nedenlerdendir.

Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyılda siyasi bir güç olarak Balkanlar ve Avrupa'da ilerlemesi, Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı fethetmesi Avrupa ülkelerinde ciddi baskılar yaratmıştı. Hindistan ve Uzak Doğu'dan gemilerle Kızıldeniz'e getirilen ve İskenderiye Limanı'ndan Avrupa ülkelerine gönderilen ürünlerin taşındığı Baharat Yolu Müslümanların elindeydi. Ayrıca İpek Yolu'nu denetimi altında tutan Osmanlı Devleti, Avrupa'nın Doğu'yla olan ticaretinde önemli bir paya sahipti. Bunun yanında gerek İpek Yolu'nda gerekse de Baharat Yolu'nda ciddi güvenlik sorunları yaşanıyordu. Bu nedenlerle Avrupa ülkeleri Doğu'yla olan ticaretlerini doğrudan deniz yoluyla yapmak amacıyla çeşitli arayışlara girdiler. Doğu'nun zenginliklerine ulaşmak ve başta Osmanlılar olmak üzere Müslümanların ticaretteki egemenliğine son vermek düşüncesiyle Avrupalılar Doğu'ya deniz yoluyla gidilecek yollar aramaya başladılar.

Coğrafi Keşiflerin bir diğer nedeni, Avrupa'da baş gösteren değerli maden eksikliğiydi. Özellikle 15. yüzyılla birlikte Avrupa'da feodal devletlerin yerine güçlü merkezî krallıkların kurulması devlet harcamalarını arttırmaya başladı. Harcamaların artmasına karşın krallıkların elindeki madenî paralar yetersizdi. Doğu ülkelerinde bolca altın, gümüş ve değerli madenlerin bulunduğu fikri Coğrafi Keşiflerde önemli bir rol oynadı. Özellikle İspanya'nın Güney Amerika'dan bol miktarda gümüş getirmesi Coğrafi Keşiflere büyük ivme kazandırdı.

Coğrafi Keşiflerin başlamasında dinî nedenler de ön plandaydı. Coğrafi Keşiflerle Haçlı Seferleri arasında şaşırtıcı benzerlikler göze çarpmaktadır. Haçlı Seferlerini başlatan Papa II. Urban'ın konuşmasında, Müslümanlar tarafından alınan "kutsal yerleri geri alma" düşüncesi hâkimdi. Buna rağmen Haçlı Seferlerinin başlamasında en önemli neden "fakir Avrupa'nın Doğu'nun zenginliklerinden yararlanma" isteğiydi. Coğrafi Keşiflerin nedenleri arasında ekonomik ve siyasi nedenler ön planda olmasına karşın Coğrafi Keşiflere ilk başlayan ülke olan Portekiz, Hristiyanlığı yaymak ve Fas'ı ele geçirip Müslümanları yenmek politikasıyla hareket etti. Bazı Avrupalılar Coğrafi Keşiflere, Haçlı Seferlerinin bir rövanşı olarak bakmışlardı.

Gerçekten birçok Avrupa ülkesi keşfettikleri yerleri bir taraftan sömürürken diğer taraftan misyonerler aracılığıyla Hristiyanlık inancını yaydılar. Başta Amerika olmak üzere keşfettikleri yerlerde yaşayan yerli halkı Hristiyanlaştırdılar. Bu nedenle Avrupa ülkeleri Papaları hemen her zaman kendi yanlarında görmüşlerdi.

Portekiz'in ardından İspanya keşif hareketlerine başladı. Sonrasında bu ülkeleri İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika bu ülkeleri izledi. 19. yüzyılda sömürgeci yayılcılığa ABD, Rusya, Japonya, Almanya ve İtalya katıldı. Coğrafi Keşiflere başlamadan önce Avrupalılarca o zamanın bilinen yerleri Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'ydı. Büyük Sahra Çölü doğal bir engel oluşturduğu için Afrika'nın orta ve güney kısımları henüz keşfedilmemişti. Bunun yanında okyanusları geçecek gemilerin olmayışı ve denizcilik bilgisinin yetersiz olması dolayısıyla Amerika, Okyanusya, Antarktika kıtalarıyla Kuzey Kutbu bölgesi bilinmemektedir.

2.1. İlk Sömürgeci Ülke Portekiz

Portekiz Prensi Denizci Henry, zamanın en ileri denizcilik bilgilerinden yararlanarak uzun okyanus yolculuğuna dayanıklı ve yeterince hızlı gemiler yapmak amacıyla Sagres (Portekiz) kentinde denizcilik okulu kurdu. Okulda hizmet vermeleri için gemi yapımında ileri olan Cenevizli, Floransalı denizcileri ve Alman astronomi ve coğrafya bilginlerini davet etti.

Yapılan çalışmalar sonucu gemi yapımında ilerlemeler kaydedildi. Gemi direklerinin sayısı artırılarak gemilere daha fazla yelken takılmasına başlandı. Böylece denizciler yelkenlerini farklı dalga ve rüzgârlara karşı gemilerini ayarlama imkânlarını sağladılar. Gemilerin açık denizin dalgalı ve fırtınalı koşullarına daha iyi uyum göstererek dayanıklılığı arttı. Denizciliğin gelişmesinin yanında Müslümanların geliştirdiği pusula açık denizlerde gemicilerin en büyük yardımcısı oldu. Prens Henry'nin kurduğu okulda matematikçilerin ve astronomların hesaplamalarıyla enlem dereceleri küçük hatalarla hesaplanmaya başlandı. Okulda hesaplanan yılın her günü için farklı enlem dereceleri denizcilerin yön bulmasında çok büyük kolaylıklar sağladı. Bu hesaplamalar Portekizlilere diğer ülkelere göre önemli avantajlar getirdi. Ancak 15 ve 16. yüzyıllarda zamanı doğru gösterecek etkili araçlar olmadığı için boylamların hesaplanmasında yaşanan sorunlar devam etti.

Portekiz'in Coğrafi Keşiflere başlamasında dinî ve siyasi nedenler ön plandaydı. Denizci Henry (1394-1460) Fas'ın güney kıyılarını ele geçirip efsanevi bir kişi olan Rahip Jean'ın krallığına ulaşmak istemesi Coğrafi Keşiflere başlanmasının anahtarı oldu. Böylece Portekizliler Faslı Müslümanları arkadan çevirip Afrika'daki Müslüman egemenliğine son vereceklerdi. Aslında bu zihniyet Haçlı düşüncesinin 15. yüzyıla bir uzantısıdır. Dinî amaçların yanında Afrika'dan getirilecek köleler, değerli madenler ve mallardan elde edilecek kazançlar bu girişime başlanmasında önemli nedenler oldu.

Portekizliler 1445 yılında Batı Afrika'da Yeşil Burun'a ulaştılar. 1471 yılında ekvatora kadar indiler. Portekizli kaptan Bartolomeu Dias (Bertelmi Diaz) 1488'de Afrika kıtasının güney ucuna vardı. Dias buraya "Fırtınalar Burnu" ismini verdi. Daha sonra Portekiz Kralı bu ismi "Umut Burnu" olarak değiştirdi. Portekizliler 1488 yılına kadar Afrika kıtasının batı kıyılarının haritalarını çıkararak her yerin enlem derecelerini kaydettiler.

Portekizli denizci Vasco de Gama, Diaz'ın bilgilerinden yararlanarak 1497 yılında Ümit Burnu'nu geçti ve Doğu Afrika kıyılarına ulaştı. Burada Hint Okyanusu'nun haritalarını çıkarmış olan ünlü Arap denizcisi Ahmet İbn-i Melik'i kılavuz olarak yanına aldı. Ahmet İbni Melik, Portekiz filosunu Hindistan'a götürdü. Böylece ilk kez Avrupa'dan yola çıkılarak deniz yoluyla Hindistan'a ulaşılmış oldu. Portekizlilerin Hint Deniz Yolu'nu bulmalarıyla İpek ve Baharat Yollarının önemi azalmaya başladı.

Hint Deniz Yolu'nun bulunması, İpek ve Baharat Yollarından önemli gelir elde eden Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin kazançlarını azalttı. Bu durum Orta Asya Türk devletlerinin gelirlerini de olumsuz etkilediğinden dolayı güçleri azaldı ve ileride Rusya'nın emperyalist politikaları karşısında yıkıldı.

Vasco de Gama'nın Hint Deniz Yolu'nu bulması Portekizlilerin seksen yıllık çabalarının bir sonucuydu. Bu olayla ilk kez Avrupa, Doğu'yla doğrudan ticaret yapmaya başlamasının yanı sıra Afrika'nın doğu ve batı kıyılarındaki yerlerle ilişkiye geçti. Portekizliler, Hint Deniz Yolu'nu bulduktan sonra, Afrika kıyıları ve Hint Okyanusu'ndaki stratejik yerleri işgal edip deniz üsleri kurdular. Ardından 1545'te Japonya'yla ticaret yaptılar ve Japonya'da misyonerlik faaliyetlerinde bulundular. 1557'de ise Güney Çin'de kalıcı bir Portekiz yerleşim yeri inşa ettiler.

Avrupa devletlerinin 16. yüzyılda Asya'daki deniz üstünlüğü Hindistan, Çin ve Japonya'yı pek rahatsız etmedi. Bu yüzyılda Asya ülkeleri Portekiz ve diğer Avrupa devletlerinin faaliyetlerini önemli bir tehdit olarak görmedikleri için onlarla ciddi mücadelelere girmediler. Sattıkları ürünlerin Araplar, İranlılar ya da Türkler tarafından alınmasıyla Avrupalılar tarafından alınması arasında onlar için fark yoktu. Sonuçta her durumda ticari kazançlarını yitirmemişlerdi. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti Portekizlilerle ve İspanyollarla mücadele ederek bazı önemli başarılar el etti.

“(Portekiz) 1517 yılında Cidde önüne kadar ulaşan donanmasıyla Hint Okyanusu sahillerinde ve Kızıldeniz çevresinde Müslümanların hâkimiyetinde bulunan kırk civarındaki şehir devletini yakıp yıktı ve Müslüman ahalinin çoğunu katletti. Dönemin iki güçlü İslâm devletinden biri olan Memlukler, Hint Okyanusu ve Kızıldeniz Havzası'nda Portekizlilere engel olamadılar ve yenik düştüler. Daha ziyade Avrupa'da Hristiyan güçleriyle mücadele eden Osmanlı Devleti, Afrikalı Müslümanların yardım taleplerine cevap vererek 1516 yılından 1574 yılında Tunus'un kesin biçimde Osmanlı idaresine alındığı döneme kadar Kuzey Afrika bölgesini İspanyol istilasından ve buna dayalı sömürgeleştirilme tehlikesinden kurtardı. Yine Cidde önüne gelen Portekiz donanması, 1517'de Kahire'deki Memluk hâkimiyetine son veren Yavuz Sultan Selim'in gönderdiği bir donanmayla Kızıldeniz Havzası'ndan Hint Okyanusu'na püskürtüldü. Burada Piri Reis'in kumandasında Hint Kaptanlığı adıyla bir deniz gücü kurularak Basra Körfezi, Arap Yarımadası ve Kenya'ya kadar uzanan Doğu Afrika sahillerindeki Müslüman idareleri Portekiz istilasından kurtararak uzun müddet sömürgeleştirilmeleri engellendi. XVI. yüzyılın başından itibaren yaşanan bu süreçte Osmanlı Devleti, Afrika kıtasının batı sahilleri hariç büyük bir kısmını, Arap Yarımadası'nın Yemen dâhil tamamına yakınına yakınını sömürgeci girişimlere karşı muhafaza altına aldı ve bu durum XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etti. Bunun dışında Hindistan ve Açe dâhil Endonezya'daki Müslümanlara da yardım eli uzatılarak sömürgeci Portekiz ve Hollanda donanmalarının onlara daha fazla zarar vermelerinin önüne geçildi.”¹

2.2. Portekiz'in Ardından İspanya

15. yüzyılın başından itibaren özellikle Batı Afrika kıyılarında başladığı keşifler ve sömürgecilik hareketleri karşısında İspanya, yüzyılın sonlarına doğru Portekiz'in karşısına ciddi bir rakip olarak çıktı. Portekiz'in başarılarından sonra İspanya'da, kolay yoldan zenginleşmek ve keşiflerde öne geçmek amacıyla uzak diyarlara sefer yapma düşüncesi gelişti. İspanya bu düşüncesini kendi hizmetine giren Kristof Kolomb'la gerçekleştirdi. Kolomb sürekli batıya giderek Asya kıtasına ulaşabileceği fikrini önce Portekizlilere kabul ettirmek istedi ama beklediği desteği alamayınca İspanya Kraliçesi İsebella, Kolomb'a gerekli koşulları sağladı. Kolomb bunun üzerine üç gemiyle 33 gün sürecek yolculuğuna başladı. 12 Ekim 1492'de Amerika'nın doğusundaki adalara ayak bastı. Kolomb, Amerika yerlileriyle ilk karşılaşmasını şöyle anlatır:

“Bu kral ve beraberindekiler analarının onları ilk doğurduğu gibi çırılçıplaktılar; karıları da, hiç utanmaksızın aynı durumdaydılar.

Ellerinde ne varsa önerdiğimiz herhangi bir ıvır zıvır karşılığında veriyorlar; karşılık olarak kırık çanak ya da cam parçalarını bile kabul ediyorlar. Başkalarının mallarında hiç gözleri yok... Altın da veriyorlar, su kabağı da...”²

Yerliler Kolomb'un adamlarına pek zorluk çıkarmadan istedikleri her şeyi verdiler. Ama Kolomb bu yolculuğunda beklediği kadar altın ve değerli maden bulamadı. Ertesi yıl İspanya'ya döndü. Bundan sonra Kolomb Amerika'ya üç sefer daha düzenledi ancak her seferinde İspanya'nın

1 Kavas, “İslam Ansiklopedisi, Sömürgecilik maddesi”. 395.

2 Ferro, “Sömürgecilik Tarihi”, 56.

beklediğinden daha az altın ve gümüşle döndü. Üstelik yeni bir kıta bulunduğunu da fark edememişti. Kolomb'un açtığı yoldan ilerleyen John Cabot, Amerigo Vespucci ve Balboa gibi kâşiflerin yolculuğundan sonra yeni keşfedilen yerlerin büyük bir kıta olduğu anlaşıldı.

Kolomb'un Amerika'ya yaptığı ilk yolculuktan sonra İspanya ve Portekiz arasında anlaşmazlıklar çıktı. Portekizliler Hint Deniz Yolu'ndaki bütün yerler üzerinde hak iddia ettiler. Ayrıca ileride keşfedilecek okyanus ve karalar üzerinde de söz sahibi olduklarını ileri sürdüler. Bu durum İspanya'nın tepkisini çekti. Çıkan anlaşmazlıkları iki ülkenin çözememesi üzerine Papadan yardım istediler. Papanın da yardımıyla iki ülke arasında Tordesillas Antlaşması imzalandı (1494). Antlaşmaya göre yaklaşık olarak Atlas Okyanusu'nun ortasından dik bir çizgi çekildi. Çizginin batısında kalan yerler İspanya'nın, doğusunda kalan yerler de Portekiz'in oldu. İstisna olarak Brezilya, Portekiz'e bırakıldı. Böylece keşfedilen yerler İspanya ve Portekiz arasında paylaşıldı. İngiltere ve Hollanda, sömürgecilik yarışında öne geçene kadar okyanuslarda ve Yeni Dünya'da İspanya ve Portekiz egemenliği hüküm sürdü.

Kâşiflerin yolculuklarından sonra Amerika kıtası ve bilinmeyen birçok yer keşfedildi. Şimdi sıra keşfedilen yerleri işgal edip oraları sömürmeye gelmişti. 15. yüzyılın ilk yarısına kadar Portekiz ve İspanya sömürgecilikte yalnızdı. Bu iki ülke Amerika, Afrika ve Asya kıtalarında geniş sömürge imparatorluklarını kurdular.

2.3. Portekiz ve İspanya Sömürge İmparatorlukları

Keşiflere, dolayısıyla sömürgeciliğe ilk başlayan ülke olan Portekiz, 1550 yılına kadar egemenliğini Brezilya, Afrika kıyıları ve Uzak Doğu'ya kadar genişletti. Portekiz'in başkenti Lizbon 16. yüzyılın ilk yarısında sömürgecilik mallarının ticaretinde en önemli merkezdi. Portekizliler özellikle Hindistan ve Çin'de tam bir sömürü düzeni kurdular. Bu düzen aşağıdaki alıntıda çarpıcı bir şekilde açıklanmaktadır:

“Bütün ticaret krallık yönetiminin mutlak denetimi altındaydı; yönetim, kimi mallar, özellikle baharat ticareti üzerinde tekel kurmuştu. Bütün yerel hükümdarlar baharatı, Portekiz acentelerine, Lizbon pazarındaki fiyattan 100 ile 300 kat daha aşağıya satmak zorunda bırakılmışlardı. Güneydoğu Asya ülkeleriyle ticaret yapmaları da Araplara yasaklanmıştı.”³

Portekizliler Brezilya dışında egemenlikleri altındaki diğer yerlerin sadece kıyılarına yerleşip ticari koloni kurma yoluna gittiler. Ancak Portekiz Sömürge İmparatorluğunun önemi 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra azalmaya başladı. Büyük ve dağınık imparatorluklarını, nüfuslarının az olması ve yükselen İngiltere ile Hollanda'yla rekabet edememeleri üzerine koruyamadılar. Egemen oldukları topraklarının çoğunu bu ülkelere bıraktılar. 16. Yüzyılın sonlarına doğru ellerinde Brezilya ve bazı Afrika liman kentleriyle Uzak Doğu'da Makao Adası kaldı.

Kolomb'tan sonra İspanya'nın keşif hareketleri kısa bir kesintiye uğradı. İspanyollar 15. yüzyılın başında Antiller ve Küba'da değerli madenler için yerlilere karşı katliamlara giriştiler ama umdukları kadar altın ve gümüş elde edemediler. Bir süre sonra İspanyol kâşifler Brezilya dışında Orta ve Güney Amerika'nın çoğu bölgelerine girdiler. İspanya Sömürge İmparatorluğu, bazen birkaç yüz askerle ve çok zorluklarla karşılaşmadan hızla büyüdü. Kısa sürede İspanya, dünyanın en büyük imparatorluğu oldu. İspanya'nın Amerika'daki keşif ve sömürgeleştirmelerinden özellikle ikisi önemliydi. Bunlar Cortez'in Meksika'yı işgal edip Aztek uygarlığına son vermesi ve Pizarro'nun Peru'da İnka uygarlığını ortadan kaldırmasıydı.

Hernan Cortez komutasında yaklaşık 600 kişilik İspanyol birliği 1519'da Meksika'nın

Yukatan Yarımadası'na ayak bastı. Kısa sürede Azteklere düşman yerlilerin de desteğini alarak başkent Tenochtitlan'a yürüyüşe geçti. Çeşitli başarılar elde ederek Aztek başkentini kuşattı. Ancak kısa bir süre sonra Aztekler başkaldırdı. Cortez, kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Cortez, bu sefer daha büyük bir kuvvetle 1521 yılında tekrar Aztek başkentine saldırıya geçti. Şiddetli çarpışmalardan sonra Aztekler yenildi (13 Ekim 1521). Yenilgiden sonra başkent yağmalanarak yerle bir edildi. Genç erkeklerin çoğu vahşice öldürüldü. İspanyollar Aztek hazinesini ele geçirmek için on binlerce yerliyi kılıçtan geçirip bir o kadarına işkence yaptılar. Meksika'nın işgalinden sonra birkaç yıl içinde İspanyollar Orta Amerika'nın diğer yerlerini de sömürge imparatorluklarına kattılar. 1535 yılına gelindiğinde Orta Amerika'da Yeni İspanya Genel Valiliği'ni kurdular.

Orta Amerika'nın işgalinden sonra İspanyol yayılmasının yönü Güney Amerika'ya döndü. Cortez'in izinden giden Pizarro 1531 yılında Peru'ya geldi. Sadece 180 kişilik askerî birliğiyle İnka ülkesini işgale başladı. 1532 yılında yaklaşık 5000 kişiden oluşan İnka ordusunu yendi. Arada büyük güç farkına rağmen savaşın kazanılmasında İspanyolların ateşli silahları ve yerlilerin oklarının delememesi zırhları önemli bir rol oynamıştı. İspanyollar, maddi ve teknik üstünlükleri sayesinde kazandıkları galibiyetten sonra İnka ülkesini iki yılda işgal ettiler. Daha sonra Meksika'da olduğu gibi İspanya'ya bağlı Peru Genel Valiliği'ni kurdular.

İspanyolların sömürgecilik stratejisi son derece etkiliydi. İlk kez Cortez tarafından Meksika'da geliştirilen bu strateji, direnişi kontrol altına almanın en etkili yolunun yerlilerin liderini ele geçirmek olduğu gözlemine dayanıyordu. Bu strateji sayesinde İspanyollar liderin serveti üzerinde hak iddia edip yerli halkı vergi ve yiyecek vermeye zorladılar. İkinci aşama kendilerini toplumun yeni elit sınıfı hâline getirerek vergi, haraç ve özellikle de zorunlu iş gücü gibi mevcut uygulamaların kontrolünü ele geçirmeleriydi.⁴

İspanyollar çok istedikleri altın ve gümüşleri sömürgeciliğin ilk dönemlerinde sadece hırsızlık ve yağmayla elde ettiler. Amerikan yerlileri ilk zamanlar topraklarından gitmeleri için İspanyollara sürekli altın ve değerli eşya verdiler. Ancak İspanyollar verilenlerle hiçbir şekilde tatmin olmadılar ve sürekli daha fazlasını istediler. Aztek ve İnka toprakları ele geçirildikten sonra da bu yağma ve talan devam etti. Hatta sanatsal değeri çok yüksek değerli madenlerden yapılan eserleri eritip altın ve gümüş para hâline getirmede hiç bir sakınca görmediler.

İspanya, iki genel valiliğini kurduktan otuz yıl içinde olağanüstü şekilde zenginleşti. Dünyanın en zengin ve en büyük ülkesi hâline geldi. İspanya'nın dünyanın en zengin ülkesi olmasında en önemli neden sömürgelerinden elde ettiği altın ve gümüştü. 1530'lu yıllara kadar sadece yağma ve talanla edindiği altın ve gümüşler yavaş yavaş bitmeye başladı. Ancak bu arada çok önemli bir gelişme yaşandı. Güney Amerika'da yeni gümüş yatakları bulundu. Bu gelişmeden sonra sömürgelerde madencilik faaliyetlerine girişildi. Bolivya topraklarındaki zengin gümüş ve altın yatakları İspanya'nın olduğu gibi tüm dünyanın kaderini değiştirdi. İspanya'nın 16. yüzyılın ortalarından başlayarak zenginliğinin başlıca kaynağını Güney Amerika'dan çıkarılan gümüş ve altın oluşturdu.

4 Acemoğlu, Robinson, "Ulusların Düşüşü", 19.

Tablo 1: Amerika'dan İspanya'ya aktarılan altın ve gümüş miktarı (ton)⁵

Yıllar	Altın	Gümüş
1502 – 1520	14	-
1521 – 1540	19	86
1541 – 1560	68	481
1561 – 1580	21	2062
1581 – 1600	31	4811
1601 – 1620	21	4406
1621 – 1640	5	3542
1641 – 1660	2,5	1499

Amerika'dan İspanya'ya gelen gümüş miktarı 1530 yılına kadar yaklaşık 150 kg iken bu yıldan başlayarak aktarılan gümüş miktarında çok büyük artışlar sağlandı. 1660 yılına kadar İspanya'ya 16.887 ton gümüş aktarıldı. Ancak bu rakamlara kaçak getirilen gümüş dâhil değildi. Tarihçi Cipolla'ya göre kaçaklarla dâhil olmak üzere İspanya'ya getirilen gümüş miktarı tabloda-kinin yaklaşık iki katına yaklaşmaktaydı.

Bunların yanında aktarılan külçe ya da sikke hâlindeki gümüş, kaçak yollarla ve ticari faaliyetlerle İspanya dışına çıkarıldı. Gümüş çıkışını engellemek için İspanyollar birçok önlem aldılar ama gümüşün dışarıya çıkışını bir türlü önleyemediler. İspanya uzun yıllar Amerika'dan gelen gümüşün Avrupa ve Asya ülkelerine girmesine bir çeşit köprü oldu.

Peki, İspanya, sömürgelerinden gelen gümüşlerin ülke dışına çıkmasını neden önleyemedi? Bunun en önemli nedeni büyüyen ve genişleyen imparatorluğun ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim faaliyetlerinin yetersiz olmasıydı. İspanya, Amerika'ya ilk yerleşen vatandaşlarının ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılamıştı. Ancak sömürgelerde yaşayan nüfusun giderek artması ve bu insanların zenginlikle birlikte daha lüks tüketim mallarına olan taleplerini İspanya karşılayamaz hâle geldi. İspanya bu malları sürekli dışarıdan karşılamaya çalıştı. Ayrıca devletin giderlerinin artması sonucu yönetimin borçlanma politikaları buna eklenince ülkede gümüşü tutmak gittikçe zorlaştı. İspanya, geç de olsa Portekiz'in başına gelenleri yaşamaya başladı. Sömürgelerden gelen mallar ve madenleri endüstriyel üretimde değerlendiremedi. Bu mal ve madenî paralar çoğu kez servet olarak kaldı. Üretim yapılmadığı için de servet, ticari faaliyetlerle ülke dışına çıktı.

İspanya ve Portekiz'in imparatorluklarının zayıflamasının temel nedeni elde ettikleri zenginliği üretim alanında değerlendirecek girişimcileri (burjuva) olmaması ve büyüyen devletlerle rekabet edememeleriydi. Ancak zayıflamalarına rağmen Portekiz ve İspanya, Amerika kıtasındaki sömürgelerini 18. yüzyılın sonlarına kadar elde tuttular. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren emperyal bir güç olarak ortaya çıkan İngiltere, Portekiz ve İspanya'yla olan mücadelesinde çoğu zaman galibiyetle ayrılmaya başladı. Başta İngiltere olmak üzere Hollanda ve Fransa, İspanya'yla Portekiz'in topraklarını bir yandan ele geçirirken diğer yandan yeni keşif hareketlerine katıldılar. İngiltere özellikle yenilmez denilen donanmasıyla denizlerde İspanyol egemenliğine son vererek 19. yüzyılın sonlarına dek en büyük deniz gücü oldu.

Portekiz ve İspanya, güçlerinin azalmasına karşın topraklarını büyük ölçüde korudular. Hatta Portekiz, Brezilya'daki topraklarını genişletmişti. 16 ve 19. yüzyıllar arasında yapılan keşiflerin çoğunda süreklilik gösteren aşağıdaki taktik göze çarpmıştı.

5 Cipolla, "Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar", 23.

“Bu (taktik), Güney Amerika’da İspanyollar, Orta Asya ya da Kafkasya’da Ruslar, Mağrip’te Fransızlar ve Hindistan’da İngilizler için geçerlidir: Örgütlü bir direniş hareketiyle karşılaştığında, fetihçi güç önce pazarlık eder ve sonrasında, rakiplerinin bir bölümünü yanına çekerek direniş hareketini çökertir. Yanına çektiği işbirlikçi kodamanlar, daha sonra halkın geri kalanı üzerinde fatihin egemenliğinin sürmesini sağlar.”⁶

2.4. İngiliz İmparatorluğu

Coğrafi Keşiflere erken sayılabilecek bir dönemde başlamış olmasına karşın Portekiz ve İspanya’nın sömürgelerinden kazandığı zenginlikleri İngilizler başlarda elde edemedi. Bunun en önemli nedeni Coğrafi Keşiflerin ilk döneminde keşfettikleri yerlerde değerli maden ve baharatların olmamasıydı.

İngiltere’nin Coğrafi Keşiflere ilk katılması, bu ülke adına Newfoundland’ı (Kuzey Amerika) keşfedip koloni kuran John Cobot’la başladı. Bu koloni aynı zamanda İngiliz İmparatorluğu’nun ilk denizaşırı kolonisiydi (1497). İlk koloninin kurulmasından sonra İngiltere’de bir durgunluk dönemine girildi. Ancak Portekiz ve İspanya’nın denizlerdeki egemenliği ve sömürgelerinden edindikleri kazançlar İngiltere’de yeni arayışları başlattı. Kraliçe I. Elizabeth Dönemi’nde İngiltere emperyal bir güç olarak ortaya çıktı. İngiliz İmparatorluğu’ndaki bu temel politika değişikliğini o yıllarda ünlü kâşif Walter Raleigh şu şekilde ifade eder: “Denize hâkim olan ticarete de hükmeder; ticarete hâkim olan ise dünya zenginliklerine hükmeder. Yani dünyaya hâkim olur.”⁷ Gerçekten bu düşünce I. Elizabeth’ten sonra İngiltere’nin ana politik eksenini oluşturdu.

16. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere’nin İspanya’ya karşı üstünlüğü kalıcı hâle geldi. Kraliçe I. Elizabeth Dönemi’nde ünlü korsan Francis Drake 1580 yılında Portekizlilere karşı zafer kazandı ve Güney Amerika’da İspanyollara ait büyük miktarlarda altınları yağmaladı. İngiltere’ye döndüğünde Kraliçe tarafından şövalye ilan edildi ve İngiltere adına Kuzey Amerika’da koloniler kurmakla görevlendirildi. Ardından İngiltere, o tarihlerdeki güçlü donanması sayesinde Antiller ve Hindistan’da yerleşim yerleri kurdular. Kurulan yerleşim yerlerine halkın daha çok alt tabakasından insanları yerleştirdiler. İngilizler denizlerdeki egemenliklerini uzun yıllar devam ettirdiler. Dünyanın hemen her yerinde koloniler kurarak dünya ticaretine yön verdiler.

2.5. Hollandalıların Çıkışı

Küçük bir ülke olmalarına karşın Hollanda, 17. Yüzyılın başlarından itibaren İngiltere’den sonra ikinci büyük sömürgeci güç olarak dünya sahnesinde yer aldı. 1602 yılında kurdukları Doğu Hint Kumpanyası’yla Hindistan ve Uzak Doğu’yla yapılan ticarete çok önemli pay almaya başladılar. 17. Yüzyılda dünyanın birçok yerinde sömürge elde ettiler. Güney Afrika’da kurdukları Cape Town kenti, Afrika’da kurulan ilk sömürgeci yerleşim oldu.

Hollandalılar önceki sömürgecilerden farklı bir politika izlediler. Hollanda; Portekiz ve İspanya’nın sömürgeleştirdikleri yerlerde yerli halkı Hristiyanlaştırma politikasını sömürgelerinde uygulamadı. Hollandalılar için önemli olan kurdukları şirketler aracılığıyla serbestçe ticaret yapıp kazanç elde etmektir. Diğer bir fark ise İspanya ve Portekiz’in sömürgeleştirme hareketlerinde devlet ön plandaydı; Hollanda’da ise sömürgecilik girişimci özel şirketler aracılığıyla yapıldı. Hollanda’nın yanı sıra Fransa da 17. yüzyılda sömürge imparatorluğu kurdu.

6 Ferro, “Sömürgecilik Tarihi”, 229.

7 Ferro, “Sömürgecilik Tarihi”, 125.

2.6. Fransız İmparatorluğu

Fransa ilk sömürgecilik hareketlerinde İngiltere ve Hollanda kadar başarı sağlayamadı. Bu dönemde Fransa'nın en önemli sömürgesi Kanada'nın bir kısmıyla Antiller ve Afrika'da birkaç yerleşim yeri idi. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında kurdukları sömürge imparatorluğu İngilizlerden sonra dünyanın ikinci büyük devleti oldu.

Coğrafi Keşiflerle at başı giden sömürgeleştirme siyaseti, Amerika, Asya ve Afrika kıtalarında yaşayan insanların ve devletlerin varlıklarına acımasızca varlıklarına el koymaya dayanmaktaydı. Bu varlıklar kapitalizmin ilk gelişim yıllarında gerekli olan büyük sermaye birikimini sağladı. Günümüz Batı uygarlığının 15. yüzyılla birlikte yükselişe geçip dünyaya egemen olmasının altında, yeni yerlerin keşfedilip yağmalanması, Afrika'dan milyonlarca insanın köleleştirilmesi, hastalık ya da katliamlarla yerli halkların sayılarının inanılmaz ölçülerde azalması, yerlilerin maden ocaklarında ve plantasyonlarda zorla veya çok düşük ücretlerle çalıştırılması da yatmaktaydı. Sömürgeleştirme siyasetinin Avrupa'ya yararları şunlar oldu:

*Avrupa yayılcılığının sağladığı yararlar yaygın ve kalıcı oldu ve –en önemlisi- zaten var olan dinamiği hızlandırdı. Altın, gümüş, değerli metaller ve baharat elde edilmiş olması vurgulanırken, bu değerli malların önemi ne kadar büyük olursa olsun, onlara göre daha az göz kamaştıran, ancak Avrupalı gemiciler okyanus duvarlarını aştıktan sonra Avrupa limanlarına akan kalemlerin de değeri unutulmamalıdır. Newfoundland dalyanlarına erişilmesiyle tükenmez gibi görünen bir yiyecek kaynağına kavuşulmuş, Atlantik Okyanusu da aydınlatma ve yağlama işlerinde olduğu kadar daha pek çok iş için hayati önem taşıyan balina ve fok balığını sağlamıştır. Şeker, çivit, tütün, kürk, kereste, patates ve mısır gibi yeni bitkiler, Avrupa'nın toplam zenginliğini ve refahını arttıracaktı; tabii daha sonraları tahıl, çeşitli etler ve pamuk da gelecekti.*⁸

3. HASTALIKLAR VE MİKROPLAR

Coğrafi Keşiflerle Afrika, Asya, Avrupa ve Amerika kıtaları arasında birçok malın yanı sıra o zamana kadar keşfedilen yerlerde görülmeyen mikroplar da Avrupalıların her gittiği yere yayıldı. Avrupalılar sayıca çok az olmalarına rağmen mücadelelerde hemen her zaman başarı sağlayarak yerlilerin topraklarını ele geçirmişlerdi. Cortez 1519'da ele geçiremediği Aztek başkentini 1521 yılında zafer kazanarak aldı. Cortez'in başarısında ateşli silahların etkisi büyüktü; ancak savaşın kazanılmasında daha büyük bir neden vardı: çiçek hastalığı. İspanyolların Amerika'ya ayak basmasıyla Yeni Dünya'da yayılan çiçek hastalığı 1520 yılında yerlilere bulaştı ve Azteklerin yaklaşık yarısının kısa zamanda ölmesine yol açtı.

Aynı şekilde Pizarro Peru'yu işgale gittiğinde çiçek hastalığının 1526 yılında buraya ulaştığını ve İnka nüfusunun büyük bir bölümünün hastalıktan öldüğünü gördü. Hastalık mikrobu İnka İmparatorunu da öldürmüştü, sonrasında oğulları arasında çıkan taht kavgaları yüzünden de ülke neredeyse parçalamıştı. Bu durumdan yararlanan Pizarro, İnka ülkesini rahatlıkla işgal edip sömürgeleştirmişti.

Hernando de Soto 1540 yılında ABD'nin şimdiki Florida eyaletinde ilerlerken birçok boş yerleşim yeriyle karşılaşmıştı. Yerleşim yerlerinde yaşayan insanların neredeyse tamamının Avrupalıların getirdiği mikroplardan öldüğüne şahit oldu. İspanyollar iki yıl önce Florida kıyılarına ayak bastıklarında mikropları da yerli halka bulaştırmışlardı. İspanyolların kendileri iç bölgelere gitmemelerine rağmen mikroplar ABD'nin iç bölgelerine ulaştı ve yerlilerin çoğunu öldürdü. Amerikan yerlilerinin mikroplarla karşılaşmaları çok acı oldu.

8 Kennedy, "Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri", 462.

“Genel olarak Yeni Dünya’da Kolomb’un geliştinden bir ya da iki yüzyıl içinde yerlilerin nüfusundaki azalma oranının % 95’i bulunduğu tahmin ediliyor.

Başlıca ölüm nedeni Eski Dünya’nın mikroplarıydı. Amerikan yerlileri bu mikroplarla hiç karşılaşmamışlardı, bu yüzden de onlara karşı ne bağışıklıkları ne de genetik dirençleri vardı. (...) 1837’de Mandan (ABD) kabilesine, St. Louis’ten yola çıkıp yukarı Missouri’ye doğru yol alan buharlı gemiden çiçek hastalığı bulaştı. Bir Mandran köyünün nüfusu birkaç hafta içinde 2000’den 40’in altına düştü.”⁹

Öldürücü mikroplar sonradan kazanılmış bağışıklıkları olmayan yerli nüfuslarını çok büyük oranda azaltmış; bazı yerlerde de tamamen ortadan kaldırmıştı. Bununla ilgili aşağıdaki iki örnek oldukça trajiktir. Avrupalılar 1791’de Fuji’ye ilk kez geldiler. Gelmelerinin ardından kısa bir zaman içinde Fuji halkının yarısından fazlası mikroplardan öldü. 1875’te ise Fuji kralı Avustralya’yı ziyaret etti. Dönüşte kızamık mikrobunu beraberinde getirdi. Bu sefer Fujililerin dörtte biri kızamıktan öldü. Hawai’nin nüfusu 1779’da yarım milyon üzerindeydi. Ancak Avrupalıların getirdiği mikroplar yüzünden 1853 yılında Hawai’nin nüfusu 84 bine indi. Mikropların yerli halklar üzerindeki etkileri yıkıcı oldu. Bunun yanında mikroplar Avrupalıların sömürgeleştirme hareketlerini kısıtlamış ve geciktirmişti. Özellikle tropikal iklimlerde görülen mikroplar nedeniyle Orta Afrika, Yeni Gine gibi yerlerin geniş biçimde sömürgeleştirilmeleri 19. yüzyılda tamamlanabildi.

Mikropların yayılması Avrupalıların sömürgeleştirme hareketlerini oldukça kolaylaştırdı. Yerli halkların nüfusları inanılmaz ölçüde azalırken Avrupa ve Asya ülkelerinin nüfusunda artışlar görüldü. Mikroplar yüzünden yerli halkın nüfuslarının azalması sömürgecilere karşı mücadeleye gücünü de azalttı. Avrupalılar çoğu sömürgecilerini ciddi bir çatışmaya girmeden elde etti.

4. FİYAT DEVRİMİ

Sömürgeleştirme hareketleri devam ederken önce İspanya, ardından Avrupa ve Asya ülkelerinin ekonomilerinde çok önemli gelişmeler görüldü. Birçok ürünün fiyatı 1500-1650 yılları arasında beş kata kadar arttı. Toplumun hemen her kesimi fiyat artışından etkilendi. Özellikle sabit gelirli olanların üzerindeki fiyat artışı yıkıcı etkiler oluşturdu. Fiyat artışı birçok toplumda bunalım ve sıkıntıların artmasına sebep oldu. Geleceği olan güvensizliği beraberinde getiren fiyat artışları toplumların giderek dinsel ve siyasal çatışmalara doğru sürüklenmesine yol açtı. Peki, ne oldu da o zamana göre kısa sayılabilecek bir dönemde fiyatlar olağanüstü şekilde arttı? Genel olarak “Fiyat Devrimi” denilen bu dönemin etkileri küresel çapta hissedildi. Güney Amerika’daki İspanyol Sömürge İmparatorluğu’ndan Avrupa’ya akan tonlarca gümüş, Fiyat Devriminin başlamasında en önemli etken olarak kabul edilir.

Avrupa’ya gelen gümüşlerin ilk geldiği nokta olan İspanya’da Fiyat Devrimi çok şiddetli bir şekilde hissedilmeye başlandı. Avrupa, değerli maden yokluğundan birden bire altın ve gümüş bolluğuna geçti. Çok geçmeden İspanya’ya gelen gümüş Avrupa’ya, oradan Osmanlı Devleti’ne ve Uzak Doğu’ya kadar ulaştı. Dolayısıyla bu ülkelerde de Fiyat Devriminin etkileri görüldü. İspanyol realleri Avrupa ve Asya’da birçok paranın yerine geçen bir değer olarak kabul edildi. Realler, 16. yüzyılın ortasından itibaren Avrupa’nın her yerine yayıldı. (Realler) “1551’de Milano’da, 1552’de Floransa’da, 1554’te İngiltere’de, 1570’te Ceneviz’de, 1583’te Venedik’te, 1590’da Prusya’da”¹⁰ görüldü.

9 Diamond, “Tüfek, Mikrop ve Çelik”, 223.

10 Cipolla, “Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar”, 44.

İspanyol realleri 16. yüzyılın ortalarından itibaren dünyanın her yerinde geçerli bir para birimi hâline geldi. Avrupa'nın Uzak Doğu'yla yaptığı ticarete geçerli en önemli para birimi İspanyol realiydi. İspanyol realine sahip olmayan ülkelerin ticari faaliyetlerinde önemli aksamlar görülürdü. Avrupalılar baharat, porselen, çay, ipek gibi ürünler için Hindistan ve Çin'e büyük miktarlarda real ödediler. Ancak Çin ve Hindistan'da yaşayan halkın Avrupa mallarına olan ilgisizliği, reallerin bu ülkelerden çıkmamasına neden oldu. Hindistan ve Çin'e ticari faaliyetler sonucu gelen realleri devletler piyasaya sürmediği için de reallerin diğer devletlere geçişleri engellendi. Avrupa'dan gelen gümüş sikkelerin önemli miktarları Uzak Doğu ülkelerine yayıldı. Birçok Avrupa devleti, reallerin ülkelerinden çıkmasını kanunlarla yasaklamalarına karşın reallerin dışarıya kaçışını engelleyemediler.

Fiyat Devrimiyle Avrupa'nın birçok yerinde malların fiyatlarında dört-beş kata varan artışlar görüldü. Sabit gelirlilerin (asker, memur, aylıklı çalışanlar) maaşlarında büyük kayıplar yaşandı. Bunun yanında ticaretle uğraşan mal üretiminde bulunan kişilerin kazançlarında, malların fiyatları arttığı için büyük artışlar oldu. Burjuva denilen bu kişiler gittikçe zenginleşti ve siyasi bir güç olarak asillerle çatışmaya başladı. Birkaç yüzyıl içinde Avrupa'nın çoğu yerinde burjuva devrimleri yaşandı. Burjuvazi bu devrimlerle ülke yönetiminde aristokrasinin yerini aldı.

Fiyat Devriminin etkileri 17. yüzyılın ortalarına kadar görülmeye devam etti. Bu süre içinde ülkelerin geleneksel gelir kaynakları azalmaya başladı. Gelirlerin arttırılması için yeni arayışlara girmek zorunda kaldılar. Bu yeni düzene uyum sağlayan devletler, dünyada daha fazla ön plana çıktılar.

Genel olarak Coğrafi Keşifler ve sömürgeleştirme hareketlerinin yaşandığı dönemde de Avrupa'nın Doğu'yla yaptığı ticaret tek yönlü kaldı. Fiyat Devrimiyle Avrupa; Çin, Hindistan ve İran'a yaptığı ticarete sürekli açıklar verdi. Ancak Güney Amerika'dan getirilen değerli madenler ve üretim teknolojilerinin gelişmesi sayesinde Avrupa bu açıklarını finanse etti. Açıklarının finanse edemeyen ve Fiyat Devriminden olumsuz etkilenen ülkelerin ekonomileri bozulmaya başladı. Aynı zamanda bu ülkelerde Fiyat Devriminin etkileri olumsuz oldu. Bu ülkelerin başında da Osmanlı Devleti gelmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Doğu'yla, özellikle İran'la yaptığı ticaretten sürekli açıklar vermesi ve ülke içinde mal fiyatlarının olağanüstü artması Osmanlı Devleti'nde ciddi sıkıntılar yarattı. Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık gibi tarihçiler Osmanlı Devleti'nde duraklamanın başlamasını Fiyat Devrimiyle ilişkilendirmiştir.

4.1. Fiyat Devriminin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Coğrafi Keşifler, 15. yüzyılın başından başlayarak Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkiledi. Yeni ticaret yollarının bulunması Osmanlı vergi gelirlerini azalttı. Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettiğinde Baharat Yolu'nda yapılan ticaret hacmi geçmiş dönemlere göre düşmüştü. Memlüklerin ticaretten aldığı vergi % 10'dan, % 5'e, ardından % 3'e indirildi.¹¹ Ancak vergilerde yapılan bu indirimlere rağmen ticarete önemli canlanmalar görülmedi. Buna rağmen bu durum kısa ve orta vadede Osmanlı ekonomisini ciddi olarak etkilemedi.

Osmanlı Devleti Kanuni Sultan Süleyman zamanında mali olarak en güçlü dönemini yaşadı. Tabloda görüldüğü gibi Osmanlı Devleti 16. yüzyılda sadece birkaç yılda ve düşük miktarlarda bütçe açığı verdi.

11 Barkan, XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri, 568.

Tablo 2: Osmanlı Devleti Bütçesi (milyon akçe)¹²

Yıl	Gelir	Acık	Önemli Olay
1523-24	141.3	14.7	
1527-28	221.6	71.4	Macaristan Seferi
1546-47	241.7	69.8	Barış
1565-66	183.1	-6.6	Malta Bozgunu
1566-67	348.5	127	Barış
1582-83	313.7	36	
1592-93	293.4	-70	Avusturya Seferi
1597-98		-600	Savaş
1608	503.7	-95	Barış

Osmanlı Devleti'nin 1580'li yıllardan sonra mali yapısının bozulmasının nedenleri arasında Doğu'yla yapılan ticarete açıklar verilmesi, devletin yeni gelir kaynaklar yaratamaması, fetihlerin durması, nüfus artışları, uzun ve yıpratıcı savaşlar bulunmaktaydı. Ayrıca 16. yüzyılın ikinci yarısında yeniçerilerin sayısının artması, savaş teknolojisindeki gelişmeler, Osmanlı ordusunun giderlerini arttırmıştı. Bunun yanında Osmanlı ekonomisinin bozulmasında en önemli nedenlerden biri 16. yüzyılda ülkede etkileri görülmeye başlanan Fiyat Devrimiydi. Güney Amerika gümüşlerinin tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de fiyatları hızla yükseldi.

Osmanlı Devleti'nde birçok ürünün fiyatı dört-beş kat (etin fiyatı yaklaşık altı kat) arttı. Üstelik bu fiyatlara birkaç kez yapılan akçe devalüasyonları dâhil değildi. Devalüasyonlar da katıldığına fiyat artışlarının daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Ürünlerin artışının gerisinde Avrupalılarla yapılan ticaret vardı. Bu durumu Ömer Lütfi Barkan şu şekilde açıklamıştır:

*“Avrupa'daki enflasyon Osmanlı hammaddelerini yavaş yavaş dışarı doğru emen bir süreç başlattı. Böylece buğday, bakır, yün gibi Osmanlı iktisadi stratejisinin temellerini oluşturan malların arzı azalmaya, fiyatları da hızla artmaya başladı, (...) kapalı Osmanlı iktisadi düzeninin dengeleri ve güvenliği tehlikeye girdi.”*¹³

Fiyatların hızla artması karşısında Osmanlı maliyesinde çeşitli önlemler alındı. Bunların en önemlisi tağşiştir (madenî paranın değerinin azaltılması). 1585 tağşişine kadar Osmanlı Devleti'nde yapılan devalüasyonlar sınırlı kalmıştı. Şevket Pamuk'a göre 1489-1585 yılları arasında akçe % 12 değer yitirmişti.¹⁴ Ancak 1585 yılında akçedeki gümüş % 44 azaltılarak o zamana kadarki en ağır devalüasyon gerçekleştirildi. 1585 yılındaki tağşişle İspanyol parasının Osmanlı Devleti'ne girmesi neredeyse aynı zamana rastlamaktadır.

Paranın değer yitirmesi karşısında esnaf ve küçük üreticiler sattıkları ürün fiyatlarını arttırdılar. Tağşişler ve fiyatların artışı sonucu gelirleri azalan yeniçeriler ve sabit gelirliler arasında huzursuzluklar baş gösterdi. Tağşiş ve fiyat artışlarını bahane ederek yeniçeriler sık sık ayaklanmaya başladılar. Seferlerden sonra serbest kalan askerlerin çıkardığı Celali İsyanlar sonucu Anadolu'da karışıklıklar çıktı. Köylerin bir kısmı boşaldı, tarımsal üretim düştü. Bu durum Osmanlı maliyesini daha da kötüleştirdi. Bu nedenler Osmanlı Devleti'nde toplumsal, siyasi ve ekonomik düzenin bozulmaya başlamasında etkili oldu. Güney Amerika'dan gelen gümüşler, Osmanlı Devleti'nin bir duraklama sürecine girmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak ifade edilebilir.

1585-1650 yılları arasında birçok kez tağşiş olmuş; dolayısıyla fiyatlar artmaya devam etmişti. Bu sırada piyasayı Avrupa kaynaklı kalp paralar istila etmişti. Fiyat Devriminden sonra Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunu Halil İnalçık şu şekilde anlatmaktadır:

12 Tabakoğlu, “Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Maliyesi”, 181.

13 Barkan, XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri, 567.

14 Pamuk, “Paranın Tarihi”, 395.

“Osmanlı gümüş madenleri ve darphaneleri çoğunlukla kapanmış; Osmanlı, İngiltere’den çelik ve barut ithal etmeye başlamıştır. Merkantilist Avrupa, daha etkin bir teknoloji ile 16. yüzyılda ipekli, 17-18. yüzyıllarda pamuklu sanayini kurarak ezici bir rekabete girmiştir. Değerli sofku- maş ihracı, Fransa’nın Lille’de kurduğu sof sanayi karşısında gerilemiş, Türkiye ancak tiftik ihraç eder duruma düşmüştür. Avrupa’nın 16. yüzyıldan sonra bilim ve teknolojide, mali ve ticari örgütlenmelerde (korporatif kumpanyalar) öyle ilerlemeler kaydetmiştir ki Osmanlı geleneksel teknoloji ve lonca sistemiyle, 19. yüzyıldan çok önce bir hammadde ihracatçısı durumuna düşmüştür.”¹⁵

Sonuç olarak Osmanlı Devleti’nin toplumsal, ekonomik ve siyasal sisteminin bozulmaya başlamasının altında; nüfus artışı, yeniçerilerinin sayılarının artması, devletin gelirlerindeki azalma, gelişen savaş teknolojilerindeki olağanüstü artan giderler, tağşişler ve en önemlisi de Fiyat Devrimi yatmaktadır denilebilir.

5. SÖMÜRGEÇİLİK İDEOLOJİSİ VE İRKÇILIK

Sömürgeleştirilen halkların gözünden bakıldığı zaman bu olaylar şimdiye kadar yaşadıkları en büyük trajedydi. Sömürgeci güçler sömürgeci siyasetlerini “doğru, haklı, kendilerinden aşağı insanları uygarlaştırıcı” gibi sıfatlarla tanımlamaya çalışmışlardı. Bu durumda en büyük yardımcıları ise geliştirdikleri “sömürgecilik ideolojileri” olmuştu. Sömürgecilik ideolojileri ile Batılı devletler yaptıklarını masumlaştırmışlar ve yaptıkları katliamları bile haklı göstermeye çalışmışlardı. Sömürgeleştirme hareketlerine ilk başladıkları zamandan itibaren sömürgeci ideolojilere rastlamak mümkündü. 16. yüzyılda bir İspanyol generali bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Altmış yıllık fetih hareketleri boyunca, İspanyollar büyük miktarda toprağı keşfetmiş, kat etmiş ve halklarını Hristiyan yapmıştır. Hiçbir kral, hiçbir ulus, bizim yaptığımız gibi, bunca kısa sürede bunca yeri boyunduruk altına alamamıştır; ne de bizim insanlarımızın silahla, gemiyle, İncil’in rehberliğiyle ve putperestlerin Hristiyanlaştırılmalarıyla yaptıkları ve hak ettikleri şeyi yapmış ya da hak etmiştir. İşte tam da bu nedenlerle İspanyollar övülmeye layıktırlar. Onlara bu beceri ve gücü veren Tanrı’ya şükürler olsun. Ne yüce zafer ve onurdur ki, krallarımız ve İspanyollar Kızılderililere tek bir Tanrı’yi, tek bir inancı ve tek bir vaftizi kabul ettirmişlerdir; ya- şamlarından putperestliği, insan kurbanını, insan eti yemeyi, sapık ilişkileri çıkartmışlardır.

Onlara alfabeyi öğrettik, bunsuz insanın hayvandan farkı kalmaz. İnsan için vazgeçilmez olan demiri kullanmasını öğrettik. Bütün bunlar onlardan aldığımız tüylerden, incilerden, altın- lardan daha değerlidir; zaten onlar da bu metalleri para yerine kullanmıyorlardı. Bütün bu sayı- lanlarda kötü bir yan varsa o da madenlerde, inci avcılığında ve taşımalarda fazlaca çalıştırmış olmamızdır.”¹⁶

Yukarıdaki metin Batılı güçlerin yaptıklarını meşrulaştıran ilk ve en önemli teorik metin- lerdendir biriydi. Batılı devletler 16. yüzyıldan sonra da sömürgecilik ideolojilerini geliştirirken Hristiyanlık dininden yararlanmışlar ve yaptıklarını Tanrı’nın kendilerine verdiği bir ödev ve yük olarak belirtmişlerdi. Bu düşünce genel olarak “Doğanın ve Tanrı’nın beyaz adama verdiği insan- lara uygarlığı götürme ve onları medenileştirme görevinin yerine getirilmesi” olarak ifade edildi. Bu düşünceye hâlâ günümüz emperyalist güçlerde çeşitli şekillerde rastlamak mümkündür.

“Beyaz adam” ifadesi doğal olarak sömürgeci güçleri belirtmektedir. Böylece daha 15. yüz- yıldan itibaren “beyaz adam” ve “ötekiler” denilerek bir ayrımcılığa gidilmiş ve ırkçılığa varan düşünceler yoğun olarak ifade edilmiştir. “Beyaz adam” dışında kalanlar ise Batılılara göre “siyah

15 İnalçık, “Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bakış”, 175.

16 Ferro, “Sömürgecilik Tarihi”, 278.

ve sarı ırktan” olanlarla “Hristiyan olmayan” insanlardı. Sömürgeci devletler kendi kurdukları etnoloji, antropoloji gibi bilimlerini de 19 ve 20. yüzyılın ilk yarısına kadar ırkçılık teorilerini desteklemek için kullandılar.

Sömürgeciler, kendilerine uygarlığın ve bilimin temsilcisi görerek sömürgelerde yaşayan insanlara buldukları “aşağılık durumdan kurtarmak, onları da uygarlaştırarak geri kalmışlığı ortadan kaldırma düşüncesiyle” hareket etmişlerdi. “Uygarlaştırmaya bile değmeyecek” kabileleri de soykırım ve katliamlarla neredeyse tamamen ortadan kaldırdılar.

Bu düşüncelerine karşı çıkan yerli halkları da barbar ve suçlu ilan ettiler. Sömürgeci hukuklarını da bu “uygarlaştırıcı” zemin üzerinde kurdular. İngilizler 1871 yılında çıkardıkları “Suçlu Kabileler Kanunu” ile kendilerine karşı gelen toplulukların bütün üyelerini suçlu ilan etmeye başladılar.

Avustralya’ya ilk çıkan yerleşimciler yerli halk olan Aborjinleri maymun olarak tanımlamışlardı. Bu yüzden Aborjinlere evcilleştirilmeye bile değmeyecek değersiz varlıklar olarak bakıldı. 18. yüzyılda Aborjinlerin nüfusları yaklaşık 400 binken 19. yüzyılda sayıları kırk binlere indi.

Günümüzde sömürgeci ideolojiler büyük ölçüde etkisini yitirmiş olmasına karşın hâlâ bu düşüncelere rastlanabilmektedir. Fransız Bakan Jules Ferry’nin 1885 yılındaki konuşması bu düşüncelerin günümüzdeki yansımalarına örnektir.

“Üstün ırkların alçak ırklara karşı hakkı vardır. Onlar için bir hak var, diyorum; çünkü onlara karşı bir görev de var. Üstün ırkların aşağı ırkları medenileştirme sorumluluğu vardır.

*Önceki yüzyıllarda bu görevler yerine getirilmedi. İspanyol asker ve kâşifler köleliği Orta Amerika’ya getirdiklerinde üstün ırka mensup insanların görevlerini tamamlamadılar. Fakat günümüzde Avrupalı milletlerin bu üstün medeniyet görevini dürüstlük ve büyüklükle yerine getirmelerini savunuyorum. Bugün Hindistan’da İngiliz fethinden bu tarafa, eskiye göre, daha çok adaletin, ışığın, nizamın, kamu ahlakının olduğunu inkâr etmek mümkün mü? Afrika’daki zavallı toplumların Fransız ya da İngiliz milletinin koruması altına girmesinin iyi olduğunu inkâr etmek mümkün mü?”*¹⁷

İrkçilik teorileri emperyalizmden önce de görülmekteydi. Ancak bu çok etkisiz ve cılız olarak kalmıştı. Sömürgecilik ve emperyalizmden sonra ırkçılık teorileri sözde bilimsel konuma gelmiş ve yaygınlaştı. Batı merkezli bu teoriler zamanla sömürgelerde de görülmeye başlanmıştır.

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

15. yüzyılda sömürgecilik hareketleriyle sömürülen ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynaklarına zorla el konulduğu, bu yerlerde gerek hastalıklar, gerekse de katliamlar sonucu yerli halkların sayılarında inanılmaz ölçüde azalma olduğu, özellikle Afrika kıtasındaki milyonlarca insanın köleleştirilip Amerika’daki plantasyonlarda zor koşullar altında çalıştırıldığı, işgal edilen yerlerde yaşayanların kendi ülkelerinde ikinci sınıf insan olarak görüldüğü bu çalışmada gösterilmeye çalışıldı.

15. yüzyılda başlayan ilk sömürgecilik hareketleriyle genel olarak sömürgelerin yer altı ve yer üstü kaynakları Avrupa’ya getirilmişti. İspanya’ya getirilen gümüşlerden yapılan sikkelerin piyasaya sürülmesi fiyatları olağanüstü arttırmıştı. Fiyat Devrimi olarak bilinen bu süreçle birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de bazı sıkıntılar doğmuş ve devlet genel olarak bir duraklama sürecine girdi.

17 Langlois, “20. Yüzyıl Tarihi”, 63.

Sömürgecilik hareketleriyle yerli halkların nüfuslarında büyük düşüşler oldu. Afrikalı 11,5 milyon insan köleleştirilerek Amerika ve Avrupa kıtalarında zorla çalıştırılmaya götürüldü.

Dünyada sömürgecilik hareketleriyle ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda köklü değişikliklerin görüldü. 15. Yüzyılın sonlarına doğru dünyada ekonomik ve askerî üstünlük Doğu'dan Batı'ya geçti.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. Robinson, J. A. (2018). *“Ulusların Düşüşü”*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Barkan, Ö. L. (1970). XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri, *“Belleten”*. 34, 557-607.
- Braudel, F. (1990). *“Akdeniz ve Akdeniz Dünyası”*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Cipolla, C. (2003). *“Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar”*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Diamond, J. (2002). *“Tüfek, Mikrop ve Çelik”*. Ankara: TÜBİTAK.
- Ferro, M. (2002). *“Sömürgecilik Tarihi”*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İnalçık, H. (2001). Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bakış, *“Doğu Batı”*, Doğu Batı Yayınevi, 11, 164-197.
- Kavas, A. (2013). *“TDV İslam Ansiklopedisi, Sömürgecilik maddesi”*. 37. Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kennedy, P. (2005). *“Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri”*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Langlois, G. (2003). *“20. Yüzyıl Tarihi”*, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Leithauser (1972). *“Dünya'nın Fatihleri”*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2003). *“Paranın Tarihi”*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). *“Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi”*, İstanbul: Dergâh Yayınları.